

Skica za ekološki portret mladih

VERA MARKOVIĆ
Institut društvenih nauka
Beograd

UDK: 316.334.5-053.7
316.65(497.11)-053.7
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 7. travnja 1991.

Tekst sadrži neke rezultate empirijskog istraživanja realizovanog sredinom 1989. godine na reprezentativnom uzorku kojim je obuhvaćeno 2.000 mladih u Srbiji. Rezultati istraživanja su obrađeni, studija koja objedinjuje nalaze istraživanja je privedena kraju i u toku su pripreme za štampu. Istraživanje je realizovao istraživačko-izdavački centar republičke konferencije omladine Srbije.

Istraživanjem su registrovani različiti indikatori ekološke svesti mladih, koje smo doveli u vezu s brojnim potencijalnim socio-demografskim korelatima — polom, starošću, obrazovnim, socio-profesionalnim i imovinskim statusom, socijalnim poreklom i drugim obeležjima ispitanika.

Izdvojili smo nekoliko »slika« koje mogu da nas uvedu u temu skupa — humanu ekologiju.

Poslednjih godina ekološki problemi i rastuće dileme oko mogućnosti njihovog rešavanja dobijaju sve više prostora u sredstvima javnog informisanja, na javnim tribinama, u smernicama društveno-političkih organizacija, školskim programima i u svakodnevnim razgovorima. O značaju ekoloških problema, ali i o dobroj proceni zainteresovanosti javnog mnjenja za njihovo rešavanje, svedoči uključenost predloga za rešavanje ekoloških problema u programe gotovo svih stranaka koje su dosad promovisane. Stoga, ispitujući percepciju ekoloških problema, pošli smo od očekivanja da je ona razvijena, ali da postoje razlike u percepciji specifičnih problema, kao i razlike u percepciji ekoloških problema u svetu i u našoj zemlji.

prva slika: VEĆA JE SPREMNOST DA SE UOČE EKOLOŠKI PROBLEMI U SVE-TU, NEGO U NAŠOJ ZEMLJI

Kao što smo i očekivali, apsolutna većina mladih smatra da su ekološki problemi veliki kako u svetu, tako i (u nešto manjoj meri) u našoj zemlji. Medijski tretman ekoloških problema naše zemlje nije jednak tretmanu svetskih ekoloških problema — nedostaje mu celovitost, izoštrenost percepcije, kritičnost u oceni posledica, sagledavanje mogućih alternativa i interesnih podela koje im se suprotstavljaju. Medijski sadržaji koji se odnose na ekološke probleme izvan naših granica često imaju pomenute kvalitete, bilo da su u pitanju sadržaji preneti iz medijski (i demokratski) razvijenijih sredina, bilo da je reč o sadržajima čijoj medijskoj obradi prostorna distanca dodaje i ideološku, oslobađajući percepciju i kritičnost.

Uvođenje socio-demografskih korelata percepcije ekoloških problema daje zanimljive podatke. Demografski korelati — pol i starost — nisu uticali na percepciju ekoloških problema zemlje i sveta. Sva ispitivana obeležja socijalnog statusa i društvenog i političkog aktiviteta pokazuju male i umerene ali statistički značajne korelacije, ali samo kada je u pitanju percepcija ekoloških problema sveta. U percepciji ekoloških problema zemlje sve su korelacije niže, a čitav niz korelata ne pokazuje statistički značajne razlike. Sve to ukazuje na različitu razvijenost

i raslojenost percepcije, zavisno od njenog objekta, kao i na različitu prirodu utjecaja pod kojim se ona u ova dva slučaja formira.

Posmatrano prema socioprofesionalnom statusu percepcija ekoloških problema razvija se sa porastom obrazovnog nivoa, ali je kod nezaposlenih znatno niža nego kod zaposlenih odgovarajućeg obrazovanja. To je i razumljivo, budući da težina egzistencijalnih problema koje rešavaju umanjuje spremnost za percepciju globalnih problema. Posebno je to naglašeno kod stručnjaka — dok 99% zaposlenih stručnjaka smatra da su veliki ekološki problemi u svetu, a 95% da su veliki i u zemlji, među nezaposlenim stručnjacima mnogo je manje saglasnih sa ovakvom ocenom (85%, 78%). Već pomenuti razlog diskrepancije ocena zaposlenih i nezaposlenih u okviru istog obrazovnog statusa još je prisutniji, budući da su naglašenije i statusne razlike prema kriteriju zaposlenosti.

druga slika: MAPA URGENTNOSTI EKO-PROBLEMA NA KOJOJ NEMA MESTA ZA »HUMANU EKOLOGIJU«

Da bismo utvrdili postoji li »mapa« eko-problema u svesti mlade generacije, ponudili smo široku listu modaliteta od kojih je svaki mogao biti ocenjen prema kriterijumu prisustva i kriterijumu uregentnosti problema.

Tabela 1 — EKOLOŠKI PROBLEMI U ZEMLJI I HITNOST NJIHOVOG REŠAVANJA (OPŠTI PROSEK ODGOVORA)

	Nije problem	Hitno je	Nije hitno	Ne znam	Ukupno
Zagađenost vazduha, smrad, dim smog	4%	85%	7%	4%	100%
Buka saobraćaja, industrije, postrojenja	7%	65%	21%	7%	100%
Zagađenost naselja otpacima, prljavštinom	3%	85%	9%	3%	100%
Zagađenost voda hemikalijama, industrijskim otpacima	3%	88%	6%	3%	100%
Zagađenost prirode u okolini naselja	5%	72%	16%	7%	100%
Upotreba hemikalija u prehrambenoj industriji	4%	75%	9%	12%	100%
Ugroženost nekih životinjskih vrsta	5%	68%	15%	12%	100%
Propadanje šuma	3%	79%	10%	8%	100%
Ugroženost od nuklearnih elektrana, radioaktivnih padavina i otpadaka	7%	71%	12%	10%	100%
Rast stanovništva	21%	37%	25%	17%	100%
Iscrpljivanje prirodnih sirovina	9%	49%	24%	18%	100%
Pretvaranje obradivih površina u stambene i industrijske zone	11%	53%	21%	15%	100%
Dehumanizacija odnosa među ljudima	—	18%	13%	69%	100%
Otuđenost ljudi u radnoj i životnoj sredini	—	18%	14%	68%	100%

Sudeći prema odgovorima, mladi ekološke probleme u našoj zemlji dele u nekoliko grupa prema stepenu prisutnosti i hitnosti rešavanja. U prvoj grupi su problemi oko kojih je nepodeljena saglasnost i u pogledu prisustva i u pogledu hitnosti rešavanja — zagađenost voda, zagađenost naselja, vazduha, propadanje šuma i zagađenost prirode u okolini naselja.

Veoma je mala podeljenost mišljenja oko prisustva i urgentnosti rešavanja problema iz prve grupe, ne samo na nivou opšteg preseka, već i posmatrano prema socio-demografskim korelatima. Najveća je saglasnost oko problema propadanja šuma, koji više od ostalih ističu samo mladi čija je ekološka svest najrazvijenija, i oko problema zagađenosti vazduha, na čiju percepciju utiče razvijenost ekološke svesti i razvijenost i urbanizovanost naselja u kojima mladi žive.

U drugoj grupi su problemi koji nisu (još uvek) među najprisutnijima, ali mladi smatraju da ih treba hitno rešavati — upotreba hemikalija u prehrambenoj industriji, opasnost od nuklearke, ugroženost nekih životinjskih vrsta i problem buke. To su problemi oko kojih je saglasnost još veća — kada je reč o opasnosti od nuklearke i o (zlo)upotrebi hemikalija, nema čak ni značajnijih razlika među mladima čiji su stavovi prema ekologiji različiti, budući da je reč o problemima koji izazivaju osećanje direktne ugroženosti. U celini gledano, ocenjeno je da problemi iz ove grupe nisu još uvek najprisutniji, ali da su veoma urgentni, bez značajnije podele mišljenja.

U trećoj grupi su problemi iscrpljivanja prirodnih sirovina, pretvaranja obradivih površina u stambene i industrijske zone i problem rasta stanovništva. U oceni ove grupe problema postoje statistički značajne razlike na osnovu svih primenjenih socio-demografskih korelata, što ukazuje na podeljenost mišljenja, uz razlike u stepenu informisanosti i spremnosti za iznošenje tražene ocene. To je i razumljivo, kada se ima u vidu da su ova tri pitanja najvažnije uporišne tačke teorije »neograničenog rasta« na koju je decenijama bila oslonjena koncepcija real-socijalističke privrede. Problem rasta stanovništva dodatno je politizovan asocijativnim povezivanjem sa Kosovom.

Percepcija problema pretvaranja obradivih površina u stambene i industrijske zone razvijenija je kod mladih koji žive u gradovima, dok su ocene urgentnosti rešavanja ovog problema povezane sa razvijeñošću naselja u kojima mladi žive.

U četvrtoj grupi su samo dva problema — dehumanizacija i otuđenost. Mladi nisu spremni da ocene da li u našoj zemlji postoje ovi problemi i, ako postoje, da li zahtevaju hitno rešavanje ili ne. Ideološkom obrazovanju, stečenom tokom školovanja, suprotstavlja se uvid u stvarnost koja je nespojiva sa stečenim saznanjima, stvarajući dilemu o kojoj svedoči neobičajeno veliki broj uzdržanih od ocenjivanja. Tome svakako doprinosi i zapostavljanje »humane ekologije« u medijskom tretmanu ekoloških tema. Pritom, što je posebno zanimljivo, nema ispitanika koji tvrde da dehumanizacija odnosa među ljudima i otuđenost ljudi u radnoj i životnoj sredini nisu ekološki problemi, dok se čak i kod problema koji su najurgentniji bar neko suprotstavio opštoj oceni.

Iako u svim socio-demografskim grupama prevladaju uzdržani od ocenjivanja, od svih ispitivanih problema ova dva su izazvala najdublju podelu mišljenja. Zanimljivo je da je spremnost za iznošenje tražene ocene imala suprotnu tendenciju od dosad uočene — broj uzdržanih od ocenjivanja povećava se sa starošću, obrazovnim nivoom i povoljnošću stava prema ekologiji. Sudeći prema tome, izgleda da upravo mladi koji u odnosu na ostala analizirana pitanja imaju pozitivne stavove, pitanja »ljudske ekologije« u najvećoj meri izdvajaju iz kruga ekoloških problema. Pritom oni nisu spremni ni da ekspliciraju ovakav stav, već ostaju zatečeni postavljenim pitanjem.

Tabela 2 — PERCEPCIJA PROBLEMA OTUĐENOSTI I SOCIO-PROFESIONALNI STATUS

	Nije problem	Nije urgentan	Urgentan je	Ne znam	Ukupno
Poljoprivrednici	—	13%	24%	63%	100%
Radnici	—	13%	15%	72%	100%
Službenici	—	15%	12%	73%	100%
Stručnjaci	—	9%	10%	81%	100%
Radnici nezaposleni	—	18%	17%	65%	100%
Službenici nezaposleni	—	13%	17%	70%	100%
Stručnjaci nezaposleni	—	17%	23%	60%	100%
Učenci	—	17%	21%	62%	100%
Studenti	—	13%	15%	72%	100%
Opšti prosek	—	14%	18%	68%	100%

Najveće razlike u ocenama javljaju se, što se moglo i očekivati, između mladih koji se objektivno nalaze na različitim pozicijama socio-ekonomskog statusa, pre svega na osnovu zaposlenosti. Stoga bismo zaposlenost i povoljan socioprofesionalni status mogli smatrati privilegijom onih koji najmanje osećaju posledice problema dehumanizacije odnosa i otuđenosti. Sa povoljnošću socioekonomskog statusa zaposlenih opada spremnost da se percipiraju problemi o kojim govorimo, sa porastom nivoa obrazovanja nezaposlenih percepcija problema dehumanizacije i otuđenosti se izoštrava. Razlika u percepciji između zaposlenih i nezaposlenih sve je izraženija sa porastom obrazovnog nivoa, budući da je sve veća i razlika između aktualnog i aspirativnog socioekonomskog statusa.

treća slika: »BURE EKO-BARUTA«

Zanemariv je broj mladih nezainteresovanih za učešće u aktivnostima koje bi doprinele rešavanju ekoloških problema, nije mnogo veći ni broj još uvek neodlučnih u pogledu akcione spremnosti. Apsolutna većina mladih je zainteresovana za učešće u akcijama zaštite okoline, od toga značajan broj izražava (doduše, na nivou verbalnog iskaza) izrazitu akcionu spremnost.

Na ovom mestu naglasićemo da verbalno iskazana akciona spremnost za akcije sa društveno prihvatljivim ciljevima daleko premašuje obim stvarne angažovanosti koji će se ostvariti omogućavanjem odgovarajućih organizacionih i drugih uslova. Pritom nema razloga sumnjati u iskrenost verbalnih iskaza. Mladi zaista žele da se angažuju, međutim, između želje i njene realizacije interveniše niz subjektivnih i objektivnih faktora, tako da se akciona spremnost ne realizuje uvek u odgovarajućoj aktivnosti, čak ni kada ona ima društveno prihvatljiv cilj, kao u ovom slučaju.

S druge strane, promene u »okruženju« (objektivne — pogoršanje ekološke situacije, društvene i političke — omogućavanje organizacionih uslova punog ekološkog angažmana, izgradnja celovitog programa) mogu povući psihološki »okidač« kojim se akciona spremnost (ponekad naglo i burno) preliva u odgovarajuće angažovanje.

Treba imati u vidu da je, u periodu od izvođenja istraživanja pa do danas, došlo do značajnih promena u »okruženju« (afera oko »srpskog Černobila«, mnoštvo događaja koji ukazuju na gotovo alarmantnu ekološku situaciju u mnogim delovima zemlje, promena odnosa prema ekološkom angažmanu i promene u medijskom tretmanu ekoloških tema, porast ste-

pena organizovanosti i međusobne komunikacije između različitih ekoloških grupa, osnivanje ekološkog pokreta), koje su mogle, ili koje uskoro mogu da povuku »okidač« očekivanog aktiviranja akcionog potencijala.

Tabela 3 — AKCIONA SPREMNOST I OBLAST POTENCIJALNOG ANGAŽOVANJA

	Zainteresovani		Neodlučni	Nezainteresovani		Opšti prosek
	Veoma	Uglavnom		Uglavnom	Potpuno	
Vazduh	12%	12%	4%	1%	—	9%
Voda	9%	10%	5%	5%	2%	8%
Šume	8%	10%	6%	3%	—	8%
Priroda	9%	7%	6%	3%	7%	7%
Naselja	5%	4%	1%	3%	2%	3%
Buka	4%	2%	2%	5%	7%	3%
Životinje	3%	3%	1%	4%	—	3%
Nuklearke	2%	3%	2%	8%	—	3%
Hrana	3%	1%	1%	1%	—	1%
Bez odgovora	45%	48%	72%	67%	82%	54%
Ukupno	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Dovođenjem akcione spremnosti u vezu sa oblastima potencijalnog angažovanja dobijamo interesantne podatke. Kao što se moglo i očekivati, sa akcionom spremnošću pravilno se povećava broj opredeljenih u pogledu oblasti potencijalnog angažovanja. Međutim, čak i među mladima koji nisu nimalo zainteresovani za angažovanje na rešavanju ekoloških problema postoji potencijalna spremnost za angažovanje na rešavanju nekih od problema, koja se ne može zanemariti (obim potencijalnog angažovanja prema modalitetima nije pouzdan zbog nedovoljne veličine grupe — svega 53). Iako nisu zainteresovani za angažovanje na rešavanju širokog plana ekoloških problema, oni bi ipak učestvovali makar u akcijama koje stoje u vezi sa zaštitom zdravlja i kvalitetom života.

Mladi bi se najradije angažovali u zaštiti vazduha od zagađenja, zaštiti voda, spasavanju šuma, smanjivanju zagađenosti prirode u okolini naselja i zagađenosti samih naselja, smanjivanju buke, spasavanju ugroženih vrsta životinja, borbi za smanjivanje ugroženosti od nuklearnih

Tabela 4 — PERCEPCIJA (URGENTNOSTI) EKOLOŠKIH PROBLEMA I OBLASTI POTENCIJALNOG ANGAŽOVANJA

	Postoji problem	Problem je urgentan	Akciona spremnost
Zagađenost vazduha, smrad, dim, smog	92%	85%	9%
Zagađenost voda hemikalijama	94%	88%	8%
Propadanje šuma	89%	79%	8%
Zagađenost prirode u okolini naselja	88%	72%	7%
Zagađenost naselja otpacima, prljavštinom	94%	85%	3%
Buka saobraćaja, ind. postrojenja	86%	65%	3%
Ugroženost nekih životinjskih vrsta	83%	68%	3%
Ugroženost od nuklearke, radioaktivnih padavina i otpadaka	83%	71%	3%
Upotreba hemikalija u prehrambenoj industriji	84%	75%	1%

elektrana, radioaktivnih padavina i otpada i borbi protiv upotrebe hemikalija u prehrambenoj industriji.

Ako uporedimo oblasti potencijalnog angažovanja sa oblastima u kojim, prema ocenama mladih, postoje (urgentni) ekološki problemi, utvrdićemo da je stepen saglasnosti u redosledu umeren, uz manja odstupanja i inverzije.

Sudeći prema tome, već na nivou opšteg proseka može se oceniti da je izbor oblasti u kojoj će se ispoljiti akciona spremnost opredeljen ne samo prisustvom i urgentnošću ekoloških problema, već i procenjenim mogućnostima uticaja, prirodom aktivnosti i drugim faktorima koji su, po svemu sudeći, uticali na izbor.

Imajući u vidu analizirane podatke o percepciji problema prema oblastima, nismo ni očekivali da će biti mladih koji će želeći da se angažuju na rešavanju ekoloških problema ljudske zajednice — otuđenosti i dehumanizacije.

LITERATURA

- Cifrić, I., Čulig, B., 1987, *Ekološka svijest mladih*, Zagreb, CDD i Zavod za sociologiju
Cifrić, I., 1989, *Socijalna ekologija*, Zagreb, Globus

AN OUTLINE FOR AN ECOLOGICAL PORTRAIT OF THE YOUTH

VERA MARKOVIĆ

Institute for Social Sciences, Centre for Research in Political
Science and Public Opinion, Beograd

The text contains part of the results of a survey carried out in mid 1989 on a representative sample of 2000 youths in Serbia. The data have been analysed, the report incorporating the survey's findings completed and preparations for publishing are under way. The research has been performed by the Research and Publishing Centre of the Republican Conference of the Youth of Serbia.

Registered by the survey are different indicators of the youths' ecological awareness brought into correlation with numerous potential sociodemographic correlates — sex membership, age, educational, socioprofessional and economic status, social heritage and other characteristics of the respondents.

We have selected a few »images« for introducing human ecology — the topic of this gathering.